

УДК 347.27

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.63>

ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ЧАСТКУ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА З ОБМЕЖЕНОЮ ТА ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКА

Шпуганич І.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету ім. І. Франка
ORCID: 0000-0002-4149-8939*

Суханов М.О.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інтелектуальної власності,
інформаційного та корпоративного права
Львівського національного університету ім. І. Франка
ORCID: 0000-0002-2562-6945*

Шпуганич І.І., Суханов М.О. Звернення стягнення на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю як підстава припинення корпоративних прав учасника.

Стаття присвячена аналізу правових аспектів звернення стягнення на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю як підстави припинення корпоративних прав учасника. Обґрунтовано, що звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ/ТДВ є юридичним фактом, який призводить до припинення права власності на неї, а отже – і до припинення корпоративних прав учасника, які базуються на такому праві. Акцентовано увагу на необхідності розмежування понять «право на частку» та «корпоративні права» в контексті правозастосування.

Досліджено порядок реалізації виконавчих документів, що передбачають стягнення на частку, а також розкрито особливості позасудового способу звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ і ТДВ відповідно до договору застави. Проаналізовано положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» щодо повідомлення товариства, проведення оцінки частки, забезпечення переважного права учасників на її придбання та наслідків невиконання таких умов. Окрему увагу приділено впливу змін законодавства, зокрема Порядку ведення облікової системи часток ТОВ і ТДВ, на реалізацію процедури.

Підкреслено, що навіть у позасудовому порядку звернення стягнення на частку повинне супроводжуватись дотриманням переважного права інших учасників товариства. Наведено приклади судової практики, зокрема висновки КГС ВС щодо правової природи договору про передачу майна в рахунок погашення боргу, а також щодо необхідності дотримання переважного права інших учасників товариства при зверненні стягнення на частку учасника-боржника. Розкрито механізм передачі частки обтяжувачу як наслідок невиконання забезпеченого зобов'язання та ризики зловживання механізмом застави задля обходу переважного права.

Обґрунтовано потребу вдосконалення норм законодавства для забезпечення прозорості та добросовісності процедури звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ/ТДВ та гарантій реалізації корпоративних прав інших учасників. Зроблено висновок про важливість балансу між правами кредитора й учасників товариства у випадках звернення стягнення на частку учасника-боржника.

Ключові слова: корпоративні права, товариство з обмеженою відповідальністю, частка в статутному капіталі ТОВ, облік часток в обліковій системі, учасник ТОВ, звернення стягнення на

частку у статутному капіталі, придбання частки у статутному капіталі, переважне право на придбання частки.

Shpuganych I.I., Sukhanov M.O. Legal aspects of foreclosure on a share in the authorized capital of a limited or additional liability company.

The article is devoted to the analysis of the legal aspects of foreclosure on a share in the authorized capital of a limited liability company (LLC) or an additional liability company (ALC) as a ground for the termination of a participant's corporate rights. It is substantiated that foreclosure on a share in the authorized capital of an LLC/ALC constitutes a legal fact that leads to the termination of ownership over such a share, and accordingly, to the termination of the corporate rights of the participant based on that ownership. Emphasis is placed on the necessity of distinguishing between the concepts of "right to a share" and "corporate rights" in the context of legal enforcement.

The study explores the procedure for enforcing executive documents that provide for foreclosure on a share, as well as the specific features of the extrajudicial method of foreclosure on a share in the authorized capital of an LLC or ALC pursuant to a pledge agreement. The article analyzes the provisions of the Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies" regarding the company's notification, share valuation, observance of the participants' preemptive right to acquire the share, and the legal consequences of failing to comply with such requirements. Particular attention is paid to the impact of legislative amendments, especially the Procedure for Maintaining the Accounting System of LLC/ALC Shares, on the foreclosure process.

It is emphasized that even in the case of extrajudicial foreclosure, the preemptive rights of other company participants must be observed. The article includes case law examples, particularly the conclusions of the Commercial Cassation Court of the Supreme Court of Ukraine regarding the legal nature of agreements on the transfer of property as debt repayment and the obligation to ensure the preemptive right of other participants when foreclosing on the debtor-participant's share. The mechanism of share transfer to the secured creditor due to non-performance of the secured obligation is explained, along with the potential abuse of the pledge mechanism to circumvent the preemptive rights of other participants.

The authors substantiate the necessity of improving legislative provisions to ensure transparency and good faith in the foreclosure procedure on a share in the authorized capital of LLCs/ALCs, and to guarantee the exercise of corporate rights by other participants. It is concluded that maintaining a proper balance between the rights of the creditor and the company's participants is essential in cases of foreclosure on a debtor-participant's share.

Key words: corporate rights, limited liability company (LLC), share in the authorized capital of the LLC, registration of shares in the accounting system, member of the LLC, foreclosure on a share in the authorized capital, acquisition of a share in the authorized capital, preemptive right to acquire a share.

Постановка проблеми. Звернення стягнення на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю є однією із підстав припинення права власності на неї відповідно до ст. 346 ЦК України [11]. У ч. 2 ст. 96¹ ЦК України встановлено тісний взаємозв'язок між правом на частку (акцію, пай або інший об'єкт цивільних прав, що засвідчує участь особи в юридичній особі) у статутному капіталі юридичної особи та корпоративними правами з такої частки. Тож звернення стягнення на частку (акції) учасника у статутному (складеному) капіталі господарського товариства є водночас і однією із підстав припинення корпоративних прав цього учасника. Водночас, така процедура характеризується низкою особливостей як з позиції порядку її проведення, так і документального оформлення.

Мета цієї роботи полягає у дослідженні порядку звернення стягнення на частку учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю.

Стан опрацювання проблематики. Проблема припинення корпоративних прав була і залишається актуальною серед юристів-науковців та практиків, зокрема, суддів, адвокатів, виконавців, що спеціалізуються у сфері корпоративного права. Дана тема було предметом дослідження у працях, зокрема, Кібенко О.Р., Васильєвої В.В., Подцерковного О.П., Яворської О.С., Гарагонича О.В., Сішук Л.В., Цікала В.І., Ромащенко І.О., Смітюха А.В. та ін. Втім, більшість аналізували загалом підстави виникнення чи припинення корпоративних прав, їх правовому природу. Зі зміною законодавчих підходів, а також напрацюваннями у судовій практиці, виникла необхідність

більш глибокого з'ясування особливостей процедури звернення стягнення на частку учасника у статутному капіталі ТОВ/ТДВ, як окрему підставу припинення корпоративних прав.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про виконавче провадження» [6] регламентує загальні положення щодо виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) в Україні. Серед заходів примусового виконання рішень у ст. 10 цього акта виокремлено такий, як звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), а також корпоративні права боржника.

Вважаємо, що формулювання такої норми потребує внесення певних коректив, адже корпоративні права по своїй суті не можуть бути об'єктом, на який звертається стягнення. На цьому вже неодноразово наголошував і Верховний Суд. Зокрема, у справі № 906/262/20 він вказав на те, що від права на частку слід відрізняти корпоративні права учасника, так звані «права з частки». Корпоративні права учасника визначаються часткою в статутному капіталі господарського товариства, тобто корпоративні права обумовлені наявністю в особи прав на частку в статутному капіталі господарського товариства. Корпоративні права, на відміну від права на частку, не можуть бути об'єктом права власності. У разі відсутності в особи права на частку в статутному капіталі товариства в неї відсутні і корпоративні права. Відповідно, у разі припинення в особи права власності на частку, як наслідок, припиняються і її корпоративні права учасника товариства [4].

Тож як і в договірних та спадкових правовідносинах, при зверненні стягнення об'єктом повинна бути частка у статутному капіталі товариства, а не корпоративні права учасника. На цьому наголошують і юристи-практики, зокрема, виконавці [1]. Водночас, для акціонерних товариств, в яких корпоративні права посвідчуються акцією, як цінним папером товариства, звернення стягнення стосується саме акцій товариства.

Стаття 53⁻¹ вже згаданого вище Закону містить бланкетну норму. В ній зазначається, що особливості звернення стягнення на частку (частину частки) учасника товариства з обмеженою відповідальністю та учасника товариства з додатковою відповідальністю визначаються Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [10] (далі – Закон про товариства). Саме ст. 22 цього акта розкриває детальніше процедуру, відповідно до якої слід діяти при зверненні стягнення на частку боржника у статутному капіталі ТОВ. Дана стаття виокремлює три ситуації, до яких вона повинна застосовуватися:

- 1) виконання виконавчого документа про стягнення з учасника грошових коштів;
- 2) виконання виконавчого документа про звернення стягнення на частку боржника або майнового поручителя, яка передана у заставу в забезпечення власного зобов'язання або зобов'язання іншої особи;
- 3) відповідно до способу позасудового звернення стягнення на частку учасника товариства, що передбачений договором застави частки у статутному капіталі товариства та відповідає позасудовим способам звернення стягнення, встановленим Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [8].

Дві перші ситуації об'єднані спільною ознакою – наявністю виконавчого документа, на підставі якого відбувається звернення стягнення на частку. Керуючись ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження», можна дійти висновку про те, що стягнення відбувається не лише на підставі рішень (ухвал, постанов) судів та виконавчих написів нотаріусів, але й виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України. Водночас відповідно до ст. 20 Закону України «Про заставу» [9] звернення стягнення на заставлене майно здійснюється за рішенням суду або третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачене законом або договором застави.

При зверненні стягнення на частку у статутному капіталі товариства на підставі виконавчого документа виконавець повідомляє товариство про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника) та надсилає постанову про накладення арешту на частку (ч. 2 ст. 22 Закону про товариства). Юристи раніше звертали увагу на неузгодженість цієї норми та приписів Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» [7] (далі – Закон про державну реєстрацію). Останній встановлював, що реєстраційні дії щодо накладення арешту корпоративних прав відбувається на підставі рішення суду про це, а постанова виконавця про накладення арешту відсутня у відповідному переліку документів [13].

Водночас, змінами, внесеними у ч. 6 ст. 6 Закону про державну реєстрацію у 2022 році, закріплено, що державний реєстратор під час проведення державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку із зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи у результаті відчуження її таким засновником (учасником) на підставі правочину, що не посвідчений нотаріально, або на підставі нотаріально посвідченого правочину, правовий наслідок якого пов'язується з настанням певної обставини, також встановлює наявність чи відсутність зареєстрованих обтяжень щодо відповідної частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи шляхом отримання відомостей з Державного реєстру обтяжень рухомого майна та/або перебування такого засновника (учасника) в Єдиному реєстрі боржників.

Облік часток товариства віднедавна можливий і в обліковій системі часток. Відповідний Порядок ведення облікової системи часток ТОВ і ТДВ [3] було затверджено НКЦПФР у 2023 р.. Цей акт деталізує особливості накладення обтяжень на частку товариства, яка обліковується в обліковій системі. Окремі роз'яснення викладені й в Положенні про порядок ведення Центральним депозитарієм цінних паперів облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю [2].

Зазначені вище норми, як і Закону про державну реєстрацію, так і Порядку ведення облікової системи часток ТОВ і ТДВ, є вкрай важливими та мають на меті запобігти недобросовісним операціям учасника-боржника щодо частки, на яку звертається стягнення.

Після одержання від виконавця повідомлення про намір звернути стягнення на частку учасника-боржника товариство повинне надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника, а також доступ до документів фінансової звітності, інших документів. Своєю чергою суб'єкт оціночної діяльності, якого залучає виконавець на підставі своєї постанови, або виконавець здійснює розрахунок вартості частки боржника.

Наступним кроком є пропозиція виконавця іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку, на яку звертається стягнення. Порядок реалізації переважного права учасників товариства описаний у ст. 20 Закону про товариства та повинен бути неухильно дотриманий виконавцем.

У даному аспекті слід звернути увагу на актуальну судову практику. У справі № 904/4790/20 Верховним Судом досліджувалось питання переважного права учасників товариства при укладенні договору про передачу майна (майнових прав) від боржника стягувачу в рахунок погашення боргу відповідно до ч. 8 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження».

Договір про передачу майна (майнових прав) від боржника стягувачу в рахунок погашення боргу, укладений відповідно до ч. 8 ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження», за своєю природою не є безоплатним, оскільки стягувач за згодою сторін набуває майно за ціною, що підлягає стягненню за виконавчим провадженням із боржника. Оплатність такого договору не є підставою для висновку, що він за своєю природою є договором купівлі-продажу, до якого застосовуються правила ст. 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Укладання такого договору передбачено Законом України «Про виконавче провадження». Особливістю вказаного договору є те, що він укладається під час виконавчого провадження з метою виконання судового рішення і захисту прав стягувача, без застосування процедури примусової реалізації частки [5].

КГС ВС зауважив, що такий договір не є договором купівлі-продажу, але до нього й до порядку його укладання застосовуються аналогічні правила з огляду на законодавство, оскільки відповідно до бланкетної норми ч. 5 ст. 22 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» виконавець пропонує іншим учасникам товариства (крім тих, які письмово відмовилися від свого переважного права щодо частки) придбати частку згідно зі ст. 20 цього Закону. Отже, учасники товариства мають переважне право на придбання частки не лише при укладенні договору купівлі-продажу, а й при зверненні стягнення на частку учасника товариства.

В подальшому, після забезпечення переважного права учасників товариства на придбання частки боржника, описана у Законі про товариства процедура звернення стягнення на частку на виконання виконавчого документа призведе до продажу частки учасника-боржника або ж іншим учасникам товариства або на аукціоні в загальному порядку.

Водночас, змінами, внесеними у 2022 році до Закону про товариства, закріплено можливість позасудового звернення стягнення на частку учасника товариства, що передбачений договором

застави частки у статутному капіталі товариства та відповідає позасудовим способам звернення стягнення, встановленим Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». Серед останніх слід виділити, зокрема, передачу рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання та продаж обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження шляхом укладення договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем або на публічних торгах, тощо.

Розгляньмо детальніше порядок передачі майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання. Відповідно до описаної в Законі України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» процедури, обтяжувач, який має намір звернути стягнення на предмет забезпечувального обтяження в позасудовому порядку, зобов'язаний надіслати боржнику та іншим обтяжувачам, на користь яких встановлено зареєстроване обтяження, письмове повідомлення про порушення забезпеченого обтяженням зобов'язання. Повідомлення надсилається одночасно з реєстрацією в Державному реєстрі відомостей про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження. Якщо протягом 30 днів з моменту реєстрації або іншого строку, встановленого за домовленістю обтяжувача та боржника, зобов'язання боржника залишається невиконаним і в разі якщо предмет забезпечувального обтяження знаходиться у володінні боржника, останній зобов'язаний на вимогу обтяжувача негайно передати предмет обтяження у володіння обтяжувача.

Коли йдеться про частку у статутному капіталі товариства, як предмет забезпечувального обтяження, то така, найімовірніше, знаходитиметься у володінні боржника протягом всього часу існування обтяження, адже забезпечуватиме йому можливість реалізації протягом цього часу корпоративних прав у межах товариства. При цьому обов'язок негайно передати предмет обтяження, зазначений вище, повинен бути виконаний шляхом підписання акта приймання-передачі частки у статутному капіталі товариства. Саме цей документ необхідно подати для внесення змін до відомостей про склад учасників товариства, які містяться у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Втім, можливим є ухилення боржника від підписання такого акта, що фактично унеможливить перехід права на частку до обтяжувача і призведе до необхідності отримання останнім рішення суду про звернення стягнення. Так, згідно з ч. 3 ст. 28 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» якщо боржник, у володінні якого знаходиться предмет забезпечувального обтяження, не виконує вимогу обтяжувача щодо передачі предмета забезпечувального обтяження у володіння обтяжувача, звернення стягнення здійснюється на підставі рішення суду.

На цій проблемі акцентує Шматов А., зазначаючи, що вимога оформлювати акт приймання-передачі частки додатково до договору може ускладнювати заставу часток через проміжок у часі між підписанням договору й акта (на етапі стягнення частки). Взявши зобов'язання передати частку, відчужувач може в майбутньому не підписати акт і завадити набувачу стати зареєстрованим власником частки [12]. Юрист вважає доволі надійним і практичним в цьому разі застосування в поєднанні таких інструментів, як корпоративний договір та безвідклична довіреність з корпоративних прав.

Цікавим видається питання про необхідність дотримання переважного права інших учасників на придбання частки боржника у цьому випадку. Фактично, договір, на підставі якого було накладено забезпечувальне обтяження на частку, не є договором купівлі-продажу частки, тож його укладення не впливає на переважне право інших учасників. Сама ж передача частки від боржника до стягувача відбувається на підставі підписаного згодом, коли забезпечене обтяженням зобов'язання не було виконано, акта приймання-передачі, що теж зобов'язує боржника пропонувати частку іншим учасникам. В той же час, описаний механізм, коли частка стає предметом забезпечувального обтяження та в подальшому переходить до обтяжувача, може бути використаний з метою ухилення від дотримання переважного права інших учасників на придбання такої частки та стати одним зі способів порушення цього права.

Однак, ми вважаємо, що з огляду на викладену вище позицію КГС ВС в описаному випадку таки необхідно дотримуватися переважного права інших учасників на придбання частки боржника. Незважаючи на позасудовий порядок, йдеться саме про звернення стягнення на частку боржника, що обумовлює необхідність застосування ст. 20 та 22 Закону про товариства.

Висновки. Звернення стягнення на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю є однією із підстав припинення корпоративних прав учасника тако-

го товариства. Досліджувана процедура відбувається або на виконання виконавчого документа, або відповідно до способу позасудового звернення стягнення на частку учасника товариства, що передбачений договором застави частки у статутному капіталі товариства та відповідає позасудовим способам звернення стягнення, встановленим Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень».

Особливості накладення обтяжень на частку товариства, на яку звертається стягнення, викладені як в Законі про державну реєстрацію, так і в Порядку ведення облікової системи часток ТОВ і ТДВ. Відповідні норми покликані запобігти недобросовісним операціям учасника-боржника щодо частки, на яку звертається стягнення.

Аргументовано, що у процедурі звернення стягнення на частку у статутному капіталі ТОВ/ТДВ іншим учасникам товариства належить переважне право на придбання частки учасника-боржника. Таке право належить учасникам незалежно від виду чи способу звернення стягнення на частку у статутному капіталі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авторгов А. Експертна думка. Звернення стягнення на частку боржника в статутному (складеному) капіталі. 2024. <https://uba.ua/ukr/news/ekspertna-dumka-zvernennja-stjagnennja-na-chastku-borzhnika-v-statutnomu-skladenomu-kapital>.
2. Положення про порядок ведення Центральним депозитарієм цінних паперів облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, затв. Рішенням Правління ПАТ «НДУ» від 21.08.2024. URL: <https://www.csd.ua/wp-content/uploads/2024/09/polozhennya-pro-poryadok-vedennya-czentralnym-depozytariem-czinnyh-papiriv-oblikovoyi-systemy-chastok-tovarystv-z-obmezhenoyu-vidpovidalnistyu-ta-tovarystv-z-dodatkovoyu-vidpovidalnistyu.pdf>.
3. Порядок ведення облікової системи часток товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю, затв. рішенням НКЦПФР від 17.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0525863-23#Text>.
4. Постанова КГС ВС від 06 квітня 2021 р. у справі № 906/262/20 <http://reyestr.court.gov.ua/Review/96377058>.
5. Постанова КГС ВС від 14 червня 2022 р. у справі № 904/4790/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104747629>.
6. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
8. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1255-15#Text>.
9. Про заставу: Закон України від 02.10.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text>.
10. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n1147>.
12. Шматов А. Застава частки в ТОВ: місія здійснення? 2019. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastava-chastki-v-tov-misiya-zdiysnenna.html>.
13. Ющенко О.П. Проблемні аспекти звернення стягнення на корпоративні права. 2020. URL: <https://dominanta-law.com/problemni-aspekty-zvernennya-styahnennya-na-korporativni-prava>.